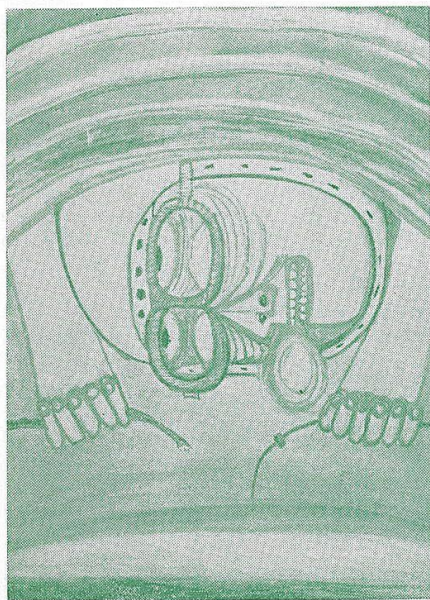


INDEKS KNJIGA



FLORIKA ŠTEFAN: »UTOČIŠTA«

Matica srpska, 1973.

Tako star i poznat, a tako suptilan i uvek prihvatljiv pesnički glas nudi nam najnovija knjiga Florike Štefan: strah od prolaznosti. Banalno, a na neki način duboko istinito shvatanje da pesma uvek izražava tugu, što je u osnovi isto kada češki pesnik Miroslav Holub kaže da je »poezija poslednja reč čoveka u situaciji kada se više ništa ne može uraditi«, može da bude generalna kvalifikacija njenih pesama.

I odmah na početku da kažemo: nikad još pesme Florike Štefan nisu bile tako lirski nadahnute kao u ovoj knjizi. Njen lirski izraz postigao je skoro apsolutnu čistotu, što je sasvim shvatljivo kada ne izgubimo iz vida da se u pesmama sve podređuje imperativu subjektiviteta, počev od kompozicione strukture, izražajnih sredstava do »teme«, bolje rečeno, pesničke realizacije jedne duboko ljudski zasnovane sadržine. *Utočišta* Florike Štefan sačinjavaju pesme ogoljene do emocionalne supstancijalnosti. Ništa suvišnog u njima što bi optericalo pesmu jačim ili emocionalno neprikladnim izrazom. Na drugoj strani, nije indikativno odsustvo nekog strukturnog elementa koji bi pesmi oduzimao na njenoj punoći. Zbog toga, za ove pesme Florike Štefan možemo reći da su dograđene elementarne strukture. Elementarnost im, svakako, daje i njihova forma, sažimanje pesničkog materijala u prostor jednog jedinog katrena. Pošto je najveći deo pesama iz knjige *Utočišta* kompono-

van od četiri stiha, smatramo tu činjenicu tipičnom poslednju fazu pesništva Florike Štefan.

Katren je, zapravo, najpogodnija forma za realizaciju emocionalnog događanja koje je u sebi završeno, jer je zatvorena forma; čak strogo zatvorena forma, kada jedan jedini katren čini pesmu. U dužim pesmama određena predstava ili slika ne mora u katrenu da bude do kraja eksplicirana, jer postoji mogućnost ekspliciranja u narednim stihovima. U slučaju koji je odabrala Florika Štefan svaka pojedina inspiraciona nit ne samo da mora biti u potpunosti realizovana, već njeno prisustvo u pesmi zahteva maksimalnu osmišljenost — samo na taj način možemo da govorimo o završenom pesničkom činu.

Sažimanje pesničke materije u okviru jednog katrena rezultira iz tipoloških svojstava pesme: od spontanosti emocije, jednostavnosti pesničkog jezika i pravolinijskog, tek po ivicama metaforiziranog iskaza. Mahom se pesme Florike Štefan poistovećuju sa jedinim pesničkim osećanjem u njegovoj elementarnosti, bez izuzetka su vezane za unutrašnji svet pesnikinje. I mada se pesnikovom poniranju u vlastitu intimu ne mogu oduzeti izvesna šira i univerzalnija značenja, jer se pesnik nikad u potpunosti ne može poistovetiti sa pesmom, *Utočišta* Florike Štefan najdirektnije su vezana za pesnikovu ličnost, najotvorenije govore o njenim ličnim previranjima i razgrću zastore njene intime. A to je njihov veliki kvalitet. Polazimo od shvatanja da je svaka pesma u svojoj biti pesnikova ispovest, njegova unutrašnja reakcija na ono spolja, a pesme Florike Štefan upravo jednom takvom ispovešću i bezgraničnom otvorenosti reaguju na vreme. Svakako, ne na vreme u neakvom metafizičkom smislu, već na proticanje vremena i oticanje života. Njene pesničke teme nikada ne zadiru u spekulativniju problematiku, već su stalno s njome, izgrađuju i dograđuju njen emocionalni profil, njeno duhovno stanje datog trenutka. Daleko od manira, daleko od težnje za razmicanjem okvira svog osnovnog značenja, pesma Florike Štefan je neposredni izraz trenutnog emocionalnog stanja iza kojeg čitavim svojim bićem stoji pesnik. Taj trenutak pesme obavezuje pesnikinju, ali ne u nekom prekretničkom smislu, i njegovo prisustvo u novim pesničkom trenucima oseća se kao prethodni sloj u taloženju života.

Sam naslov knjige, *Utočišta*, nagoveštava da je pesnikinja pošla u potragu za utočištima pred sumnjama i tugom s kojom se bori i da je našla puteve koji vode smirenju. Međutim, čitajući njene pesme jednu za drugom, ne samo da se stiče utisak da stvarnih utočišta, zapravo, nema, već nam to pesnikinja i neposredno kaže:

*Poslednju zamku neću moći da izbegnem:
svaki put me vodi k njoj.*

*Ni levo ni desno utočišta, da pobegnem.
I, do poslednjeg daha vodim ljuti boj.*

Ovako otvorena, bez potrebe za tumačenjem bilo koje vrste, pesma Florike

Štefan postaje utočište svojom iskrenošću. Svojom liričnošću implicira oporu životnu zasnovanost, ali ne teži njenom prevazilaženju stvaranjem nekog naknadnog realiteta, već je stalno u vremenu i reaguje tiho, smireno na košmarni položaj čoveka u njemu. Sećamo se da je u ranijim pesmama Florike Štefan bilo dosta usklika i usključnika. No uskluci su joj ovde osetno plodotvorniji, jer ih je rekla tiho, sa neakvom oporom lakomom. Tri ciklusa kratkih pesama — *A jesen pozna je, Uspavanka, Do pepela* — variraju slične pesničke motive: ne bismo se umorili nabrajajući ih. Pa ipak, pesme se čitaju uz dukobo saživljavanje sa njihovim svetom, jer jedan isti motiv u dve različite pesme ima drukčiju emocionalnu zasnovanost i dijapazon pesničkih reakcija na određenu temu stvarno je širok; na primer, česta tema propadanja života realizovana je i košmarnom slikom poniranja Dunava u dubine kao i u napred citiranoj pesmi.

Utočišta, dakle, ipak ima. U čoveku su: ona su ljubav, i pesma. Mada reč ljubav može da izgleda potisnuta slutnjama nestanka, jača je od njih. I pesma, koja je sada više pesma ljubavi no pesma prkosa, postala je pohvala jeziku kao intimnom svedoku ljudske subjektivnosti.

Mihailo Harpanj

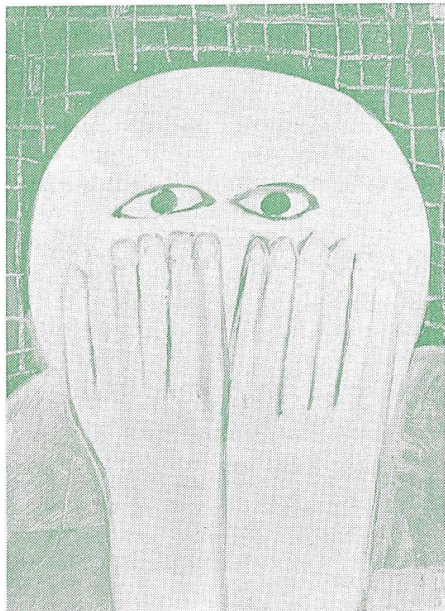
ZVONKO MAKOVIĆ: »OKO U AKCIJI«

»Mladost« — Centar za kulturu
Narodnog sveučilišta grada Zagreba,
Zagreb, 1972.

Ovom knjigom je Zvonko Maković, jedan od najistaknutijih predstavnika generacije hrvatskog pesništva i esejistike, dvostruko nagrađen: nagradom *Fonda A. B. Šimić* za 1972, a, takođe, i nagradom SKOJ-a za kritičko-esejističku delatnost s područja likovnih umetnosti. No, nagrade na stranu, nakon tri poetske knjige, ovo je prva Makovićeva zbirka iz ovog domena, tim značajnija, jer su baš takve knjige, kod nas, najređe, zapravo, skoro da ih i nema. (To bi moglo značiti da ili naša likovna umetnost ne daje podsticaja za takvo pisanje ili se autori ne usuđuju da pišu ?/).

U ovoj knjizi, tehnički solidnog izgleda, i opremljenoj, pri kraju, s 14 fotosa-reprodukcija radova umetnika o kojima je reč, autor je sabrao 25 svojih tekstova (publikovanih po listovima i časopisima 1969-72), svrstavši ih u četiri tematska poglavlja: *Tradicija i njezin odjek; Doba nove slike; Oko i njegova projekcija i Od slike i kipa do prostora i koncepta*. Pada u oči da su Makovićevi eseji, tekstuelno, vrlo kratki, sažeti, mislima, faktima, zaključcima, citiranjima i opaskama veoma »izekonomisani«, prilagođeni stupcu likovne rubrike (što ne mora da se shvati u efemernom smislu); inicirani nekim izlaganjem, u trenutnom impulsu, zbog neke svoje karakteristike, dominantnom osobenošću, nekom značajnom novinom, ili samo jednom slikom. Primetno je, takođe, da je Maković išao za tim da tim »blic-esejima« da presek

određenog savremenog trenutka jugoslovenske umetnosti, početkom sedamdesetih godina, s težištem na hrvatskim stvarocima (o Srncu piše dva, a o Šuteju čak tri puta); da dá jezgrovit uvid-informaciju o stvaranju ljudi potpuno različitih generacija — na primer, Baretićeva i Gliha rade prve stvari još 1952, kad su neki umetnici (KôD), koji će se javiti 1970, tek bili rođeni.



Maković se, knjigom *Oko u akciji* iskazuje kao likovni kritičar-individualnost tačno određene usmerenosti, interesovanja i profila. Može imponovati i zrelost njegovih zahteva, tim pre što, bespogovorno, popunjava jednu veliku prazninu (Osim Denegrija, Brejca, možda) u prostoru naše likovne kritike. Važnost ovih zahteva ogleda se i u tome da se, bez predrasuda i ograda, pristupa i sudovima o lumino-plastici, novoj figuraciji, »novim ambijentima«, arte poveri i konceptualnoj umetnosti (prvim pokušajima u našoj sredini), dakle, EXAT-u 51, OHO-u, KôD-u, s iscrpnim analizama pokazanog na izložbama u Ljubljani, Zagrebu i Novom Sadu, u smelom pokušaju teoretskog osmišljavanja aktivnosti pomenutih kretanja, pravaca i grupa.

Još jednom: Makovićev pokušaj, zbog svoje inovacije i serioznosti, treba zasluženo zapaziti i pozdraviti kao nešto ne baš svakodnevno i kao nešto što je rezultiralo iz dužeg rada.

Janez Kocijančič

»KISA U JEDNOJ LEGENDI«, ALBANSKA LIRIKA KOSOVA

»Prosveta«, Beograd, 1973.

Jedanaestorica najmlađih albanskih pesnika, koji žive i pišu na Kosovu, našla su se, sa prosečno po desetak svojih pesama, zajedno u jednoj svesci. Izbor je pripremio jedan između njih, Ali Podrimja. Istovremeno, potrebno je naglasiti da je reč o pesmama prevedenim sa albanskog na srpskohrvatski. Imajući u

vidu tu činjenicu, zaista je necelishodno upuštati se u takvu nepouzdanu avanturu kakva je vrednovanje poezije.

Ti albanski pesnici su imenom: Mirko Gaši, Ali Podrimja, Musa Ramadani, Bećir Musliju, Imer Škrelji, Ibrahim Kadriu, Cerim Arifi, Isak Ahmeti, Bërem Baša, Nedžat Halimi i Sabri Hamiti.

Prvo pitanje koje se postavlja prilikom čitanja ove knjige jeste pitanje o tome da li se može, povodom u njoj sabranih pesama, koje se, od pesnika do pesnika, međusobno neosporno razlikuju s obzirom na njihove odlike koje proističu iz individualnih osobenosti, iz autentičnog žiga koji jedna stvaralačka ličnost, određeni poetski profil, udara na svoje delo, govoriti, uprkos svemu, o nekoj zajedničosti pojedinačnih pesničkih opredeljenja, nekoj zajedničosti koja bi imala bitniju težinu. Potvrđan odgovor na ovo pitanje pružio bi tada, u najmanju ruku, obrise početnih elemenata za određivanje smera kojem stremljenost najnovija albanska lirika. Pre pokušaja odgovora, nužno je zapitati se da li je uopšte ovo pitanje ispravno. Nepokolebljivo je da su, promatrano iz najraznolikijih stanovišta, poezije mladih albanskih pesnika stvarane po mnogo čemu pod jednakim uslovima. Počevši od jezičke situacije, pa preko uticaja kulturnog nasleđa, tradicije i pesničkih dela starijih generacija pesnika, svakako ne samo albanskih, do savremene duhovne situacije, — pokazuje se splet, jedna matrica različitih, pa čak i nekoherentnih determinanti. Izvestan stepen zajedničosti unutrašnjih i spoljašnjih učinaka zahteva, bar tako smatram, i odgovarajući stepen zajedničosti posebnih pesničkih opredeljenja. Utoliko je postavljeno pitanje ispravno. Naravno, uz ogradu, da ova ispravnost, bar kada je reč o konkretnom primeru, važi samo za jedan zatvoreni sistem.

Sažimajući utisak čitanja pesama priloženih u knjizi *Kiša u jednoj legendi*, utisak za koji verujem da izražava mnogo više onog sinističnog-čitalačkog, onog interpretativno-kritičkog u sklopu jedne intuicije čitanja, jednog *Stimmung-a*, nego onog trenutnog, iznenadnog, spontanog, gotovo neobaveznog, nalazim da unekoliko svaka pesma pretpostavlja jedan sudbinski glas. Glas koji je tek *romor*, tek *žubor*, tek *vapaj* (glas koji izvire iz motivskog okružja vode-kiše i dubokog bola žića). U svakom slučaju, to je glas koji poziva, koji neprestano poziva, koji poziva neprestano baš poput »kiše u jednoj legendi« koja »ne prestaje ne prestaje«. Tako vele dva stiha jedne od pesama Ali Podrimje.

Različita gradacija i intenzitet ovoga glasa, kod svakog pojedinog pesnika neposredno izgrađuje pesničku sliku. Ta slika je uvek slika glasa, povremeno impresionistička, povremeno simbolička, ali uvek prisutna na nov način, način neuobičajene prisutnosti jezika koji zaštićuje svet čoveka. To je očevidno kako kod Mirka Gašija, dok pesničkim jezikom pokušava da oblikuje jedan mit o vodi, tako i kod Muse Ramadanija, u njegovim naglašeno retoričkim, u jednom širem smislu, poetskim iskazima. Isto tako i

kod Bećira Musliju, sa njegovom istančanom gradnjom, obnavljanjem, oživljavanjem, u tkivu poetskog jezika, mita o kosovskom boju, retrogradnom koja počiva na jednoj svežoj folklornoj nosivosti. I da ne navodim dalje, glas, skriveni sudbinski glas koji poziva sliku, glas koji postaje samom slikom, poetskim pismom, deluje i u poetskim opredeljenjima ostalih pesnika ove sveske.

No, istovremeno, u pojedinim pesmama očituje se sve više i jače zbivanje jednog preokreta, jedno posuvraćivanje skrivenog glasa. I baš taj preokret je ono što opisuje savremenu putanju kojom se kreću ovi pesnici. Preokret koji premašuje skrivenost glasa, raskriva ga, obeležava put koji vodi van lokalnih granica, koji uvodi najnoviju albansku liriku u prostor kušnje u kojem obitava nama savremeno evropsko, šta-više zapadnjačko pesništvo. Jasnije rečeno, taj preokret predstavlja unekoliko izvesno »osvešćenje«, ukoliko mi se dozvoli da iskoristim ovaj termin toliko neprimeren uobičajenom interpretiranju poetskih tekstova. Naime, preokretom od glasa koji stoji pozadi, ispod pesme, izvan nje, i izgrađuje u njoj određenu poetsku sliku, ka glasu koji *postaje* pesmom, svest o sudbinskoj ulozi glasa, onog pesničkog, za čoveka doseže do sebe same. Ne treba misliti da ovaj preokret znači nekakvo međuvreme poezije, već, naprotiv, u slučaju ove sveske, verujem, on je osnova na kojoj ova poezija izgrađuje svoju unutrašnju prostornost i svoju vremenost, kako ono poetsko iznutra tako i ono istorično spolja.

Dakle, preokret obeležava pesmu kao pesmu koja je glas što poziva, žubor-romor-vapaj, koji neprestano poziva, ali sada na jednu opasniju, rizičniju, vrtoglaviju avanturu »samosvesnijeg« pevanja, na jedno putovanje koje premašuje bespuće šumskih staza i ustrajno, znalacki i pouzdano vodi na središnji proplanak ljudskog bivstvovanja u svetu. I sa svim tačno, na kraju sveske stoji, na kraju koji se zove *Posle putovanja*, pesma starog pesnika Envera Đerčekua *Dilema pesme*. Stara pesma koja se uvek peva u ime nečega što nije pesma iščekava. Dilema pesme razrešava se time što pesma *jeste* pesma.

Put obeležen ovim preokretom je put zrelosti, put na kojem poezija postaje *muževnom*, u onom geteovskom značenju reči. To je put duboke reke, koju je tako pesnički precizno opisao Besim Bokši u pesmi koja je, u neku ruku, gotovo amblem ove sveske. Tamo gde je glas koji poziva uspeo da postane pesmom, tamo je bezdano more koje potmulo žubori. I pesma tada zaista postaje iskonski vapaj za vodopadom koji menja i razvija mogućnosti sveta, koji menja smrt, koji menja čoveka.

Na kraju ove isuviše kratke reči, koja je pokušala da dá bar obris odgovora na postavljeno pitanje, dodajem da ova poezije još uvek nisu došle do kraja svoga puta. Utoliko bolje: jer, dok su na putu, dok se zbiva preokret, one će nešto govoriti »smeškom zvezda«, govoriće